

DİYANET DERGİSİ

(DİNİ, İLMİ, AHLÂKİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ)

CİLT: XI — SAYI: 1

OCAK - ŞUBAT 1972

İSLÂM FIKHİNDA

Başkasının Yerine Yapılan Hac

Yazan: Dr. Nuruddin İTİR
Terceme eden: M. Saim YEPREM
Diyanet İşleri Başkanlığı Derleme ve Yayın Müdürü

BEDEL HACC'IN MEŞRÛLUGU:

Üzerine hac farz olduğu halde hacc'a gidemeden öleceğini hisseden bir kimsenin, kendisi için hacca gidilmesini vasiyyet etmesi gerekir. Yine bizzat hacca gitmesi farz olduğu halde gitmemiş ve neticede şifası umulmayan bir hastalık, yaşlılık, körlük gibi âcizliğe dâçar olmuş bir kimse de, kendisi adına bir başka şahsı hacca göndermekle mükelleftir. Nitekim acz halinde iken haccın farziyyetini gerektiren diğer şartları nefsinde toplayan kimse de, yine başkasını kendi adına hacca gönderecektir¹. Acze düşmüş olan bu şahıslar hayatta iken kendilerine bedel göndermemişlerse, vasiyyet etmeleri gerekir.

Bu mevzua İbn-i Abbas (r.a.) dan rivâyet olunan şu hadis delildir:

"Vedâ Haccı yılında Has'am'dan bir kadın geldi ve; 'Ey Allâh'ın Elçisi, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına hac mevzuundaki farzını babam çok ihtiyarken idrâk etti. Binek üzerinde durmaya gücü yetecek durumda değildir. Benim onun yerine haccetmem onun borcunu ödemiş olur mu?' dedi. Rasûlullah da, 'Evet' buyurdular."² Bu hadis müttefeku'n-aleyhdir.

Yine İbn-i Abbas (r.a.) dan rivâyet edilmiştir:

"Cüheyne'den bir kadın Nebî (a.s.) a geldi ve; 'Annem hacca gitmeyi adadı ama hacca gitmedi, nihayet öldü. Ben onun yerine haccedeyim mi?' dedi. Rasûlullah (s.a.v.) de; 'Evet, onun namına haccet. Ne dersin, annenin bir borcu olsaydı sen ödemeyecek miydin? Allâh'a (borçlarınızı) ödeyiniz. Çünkü Allah vefaya en lâıyk olandır."³

BAŞKASININ YERİNE HACCIN CÂİZ OLMASININ ŞARTLARI:

(Başkasının yerine hacca giden şahsa "bedel" yâhut "nâib" adı verilir. Gönderen şahıs da "âmir" adını alır.)

(1) Bu durum, beden ve yol selâmetinin, haccın bir kimseye farz olması için değil de, bizzat edası için şart olduğu görüşüne göredir. İmameyn, İmam Şâfil ve bir rivayete göre de İmam Ebu Hanife, bu görüştedirler. İbnu'l-Humam ve el-Kirmânî de, bu görüşü benimsemişlerdir. İmam Ebu Hanife'den gelen diğer bir rivâyete göre ise, beden selâmeti haccın farz oluşunun şartlarındandır. Bu sebeple acze düşmüş olan kimsenin üzerine hac farz olamayacağı için, başkasını kendisi yerine hacc'e göndermesi gerekmez.

Bk. el-Mesleku'l-Muktesit. Şerhu Lübâbı'l-Menâsik. S. 248.

(2) el-Buhârî. (Binek üzerinde duramayan kimse namına hac) III: 18, Müslim. IV: 101.

(3) el-Buhârî, (Ölü namına hac ve adak. Kadına namına hacceden erkek) III : 18, en-Nesef, V: 88.

Bedel olan kimsenin yapacağı haccın, gönderen nâmına câiz olması için, şunlar şart koşulmuştur:

1 — Gönderen kimse kendi nâmına hacca gidilmesini emretmiş olmalıdır. Hanefilere göre gönderenin izni olmadan onun nâmına yapılacak hac câiz değildir. Bu hükümden, vârislerin mûris için yapacakları hacci istisna etmişlerdir. Vâris, kendi nâmına hacca gidilmesini vasiyyet etmemiş olan mûrisi için —onun izni olmaksızın— hacca gitmiş olsa, bu hac câiz olur ve inşa-Allah merhum hac borcundan kurtulmuş olur.

Hanefiler bu hükmü yukarıda zikredilmiş olan Has'amiyye hadîsinden istidlâl etmişlerdir⁴.

Şâfiilere göre ise; üzerinde hac borcu kalarak ölen kimsenin malından —ister vasiyyet etmiş olsun, isterse olmasın— onun namına hacca gidilmesi gerekir. Nasıl ki vasiyyeti olsa da olmasa da dünyâdaki borçları onun malından ödenmesi gerekiyorsa, bu da böyledir. Ölenin malı yoksa, vârisinin onun namına haccetmesi müstehab olur. Vâris bizzat kendisi merhum için hacca gitse veya bir başkasını gönderse, merhumun hac borcu sâküt olur. Hattâ, vârisi tanımayan yabancı bir kimse, ölen şahıs için haccetmiş olsa, vârisin izni olmasa bile, câizdir. Vârisin izni olmaksızın yabancı biri ölünün borcunu nasıl ödeyebilirse, bu da böyledir⁵.

Şâfiilerin me'hazları, Peygamber Efendimiz (s.a.) in, hacı borca teşbih buyurmalarıdır. Bunun için, haccın kazâsı husûsunda, borç hükümlerini uygulamışlardır.

2 — Hanefilere göre, hac masraflarının tamamı yâhut çoğu, gönderenin malından olmalıdır. Vârisin durumu bundan müstesnadır. Eğer vâris, hacca gidilmesini vasiyyet etmemiş olan murisi için bir hac teberru etmiş olsa, merhumun hac borcu ödenmiş olur.

Şâfiiler ise, sâdece vârisin değil, mutlak olarak herkesin, merhumun borcunu ödeyebilecekleri gibi, bir hac teberru edebileceklerini câiz görmüşlerdir⁶.

3 — Terekenin üçte biri kâfi geliyorsa, ölenin vatanından hacca gidilmelidir. Hanefilere göre, terekenin üçte biri kâfi gelmediği takdirde, nereden itibaren yetiyorsa oradan hacca gönderilmelidir⁷.

Şâfiilere göre terekenin üçte birine değil, tamamına itibar edilir. Çünkü hac, farz olan bir borçtur. Şahıslara âit borçlar gibi malın tamamından ödenmesi gerekir⁸.

4 — Hanefilerin şartlarından biri de; bedel giden şahsın bizzat kendisinin bu hacı yapmasıdır.

Bedel, hastalanmış yâhut hapsedilmiş olsa da, hac nafakasını —gönderenin sarîh izni olmadan— başkasına vermiş olsa, gönderenin hac borcu ödenmiş olmaz. Hem bedelin ve hem de yerine gönderdiği şahsın harcanan hac paralarını tazmin etmeleri gerekir. Şu kadar var ki, gönderen şahıs bedele; "Al şu

(4) el-Lûbab. S. 249. Reddu'l-Muhtar. II: 328, 337.

(5) Şerhu'l-Minhâc bi hâşiyetey Kalyûbî ve Umeyra, II: 90. Yabancı bir kimsenin vasiyyeti olmayan bir şahıs namına farz hacı teberru etmesinin câiz olduğu, Hanefilerce mercuhtur. Bk. Reddu'l-Muhtar. II: 328, 334, 337.

(6) el-Lûbab. S. 249. Reddu'l-Muhtar. II: 328, 330. Şerhu'l-Minhâc. II: 90.

(7) Bk. el-Lûbab ve Şerhi. S. 251.

(8) Muhezzeb. I: 199.

parayı, dilediğin gibi yap” şeklinde mutlak bir emir vermişse, bedel de bir özürden dolayı başkasını göndermişse, âmirin haccı sahîh olur⁹.

5 — Bedel giden şahıs mikatta hac veya umre için kendisini gönderen nâmına ihrâma girerken, bizzat o şahsın adını zikrederek niyet etmelidir. Bu niyeti, gönderenin emrettiği hac şekli için yapmalıdır. Gönderen ifrad haccını emretmiş ise, bedel de buna uymayarak kıran haccı için ihrâma girmiş ise, İmam Ebû Hanife'ye göre hac masraflarını tazmin etmesi gerekir. İmâmeyn'e göre ise bu hac, istihsan yoluyla câiz olur. Fakat gönderen ifrad haccını emretmiş ise, bedel de temettu' yapmış ise, bütün Hanefî imamlarının ittifakına göre, gönderenin haccı olmaz ve bedel, hac masraflarını tazmin etmekle mükellef olur¹⁰.

6 — Bedelin, mükellef olması ve haccın sıhhati için gerekli şartları hâiz ehliyetli bir kimse olması gereklidir.

Hanefilere göre gönderenin hac borcunun ödenebilmesi için bedelin daha önceden kendisinin hac borcunu ödemiş olması şart koşulmamıştır. Fakat kendisi hacca gitmemiş olan bir kimse, bedel olarak giderse, Hanefilere göre gönderenin borcu sâkıt olur ama, bunda kerâhet-i tahrîmiyye vardır.

Bu mevzuda Hanefiler daha önce zikredilen Has'amiyye hadîsinin mutlak oluşundan istidlâl etmektedirler. Çünkü Rasûlu'llah (s.a.v.), o kadına; “... Babanın nâmına haccet...” buyurmuşlar ve bu emri verirken daha önce kendisinin haccetmiş olup olmadığını sormamışlardır. Tafsilât istemeyi terketmek hitâbın umûmiliğini ifade eder¹¹.

Şâfiîlere göre ise, gönderenin haccının vâki' olabilmesi için, bedelin daha önce kendisinin haccetmiş olması gereklidir¹².

Şâfiîler bu hükmü İbn-i Abbas (r.a.) dan rivâyet edilen şu hadîsten istidlâl etmektedirler:

“Rasûlullah (s.a.v.), ‘Şibrime nâmına Lebbeyk...’ diyen bir adamı işitince, ‘Şibrime kimdir?’ diye sordu. Adam, ‘Kardeşim yâhut akrabam’ diye cevap verdi. Rasûlullah, ‘Kendin için haccettin mi?’ diye sordu. Adam, ‘Hayır’ dedi. Rasûlullah; ‘Kendin için haccet, sonra Şibrime için haccet’ buyurdular.”¹³

BAŞKASI NÂMINA NÂFILE HAC:

Yukarıdaki şartları Hanefiler, başkası nâmına yapılacak farz hac için sıralamışlardır. Bunlar, başkası adına yapılacak nâfile hac için şart değildir. Nâfile hac için sadece, bedelin müslüman, akıllı ve temyiz kudretini hâiz olması kâfidir. Çünkü nâfileler mevzuunda daha geniş düşünülür. Nâfile husûsunda mûsamaha gösterilen her şeye farzlar konusunda mûsamaha gösterilmez¹⁴.

(9) el-Lûbab ve Şerhi. S. 252.

(10) el-Lûbab ve Şerhi. S. 253.

(11) Fethu'l-Kadir. II: 321. Reddu'l-Muhtar. II: 331.

(12) el-Muhezzeb. I: 199.

(13) Ebu Davud (Başkası namına hacceden adam babı) II: 162. İbnu Mâce. (Ölü nâmına hac) rakam 2903. S. 967. İbnu Hibban bu hadîsi sahîh addetmiştir. İmam Ahmed de hadîsin mevkufl oluşunu tercih etmiştir. Beyhâkî: “Bu hadîsin isnadı sahihtir.” demiştir. İbnu'l-Munzir. “Hadîsin ref'i sâbit değildir” demiştir. Dâra-kutnî: “Mürsel oluşu daha doğrudur” demiştir.

Sübülû's-Selâm, II: 184. Bk. Nasbu'r-Râye, III: 155 (Hadîsin i'lâlinde geniş bilgi vermiştir.). Bk. ed-Dirâye. II: 49.

(14) Reddu'l-Muhtar. II: 330.